

УДК 343.98

Б.В. ЩУР, докт. юрид. наук, доц., ГУМВС
України у Львівській області

ОЗНАКИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Ключові слова: криміналістична методика, окрема криміналістична методика, ознаки, системність, інформаційність, комплексність, інтегративність

Методичне забезпечення процесу розслідування та попередження злочинів завжди було і є одним із пріоритетних напрямків розвитку криміналістики. Це обумовлено тим, що саме у криміналістичній методиці, як в особливому розділі цієї науки, аналізується нагромаджений досвід виявлення, розслідування та попередження злочинів, відшукуються найефективніші прийоми, методи ведення слідства у певних категоріях справ. Розроблені наукою криміналістичні рекомендації стають найважливішим інструментарієм слідчого, своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях.

Очевидно, вдосконалення слідчої діяльності неможливе без вивчення злочинної діяльності, врахування тенденцій її розвитку. Лише тоді криміналістичну методику можна вважати, за влучним виразом, «переднім краєм» криміналістики. Ця проблема набуває надзвичайної гостроти у зв'язку із постійним оновленням механізмів вчинення злочину, їх адаптацією до суспільних перетворень, що фактично визначає актуальність дослідження окремих криміналістичних методик.

У криміналістичній методиці протягом багатьох років дискусійним питанням є проблема дослідження та розробки категорії окрема криміналістична методика, її структури та змісту. Вирішення цієї проблеми сприятиме роботі практичних підрозділів, на які покладено завдання протидіяти злочинам, викривати винних, притягувати їх до кримінальної відповідальності. Питання методики

розслідування злочинів взагалі, окремих криміналістичних методик зокрема досліджували вчені-криміналісти Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.А. Журавель, Г.Г. Зуйков, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, А.М. Кустов, В.В. Лисенко, А.Ф. Лубін, І.М. Лузгін, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. Однак і надалі залишається дискусійним, а значить і таким, що потребує дослідження питання ознак криміналістичної методики. Власне висвітлення вказаної проблеми і є метою цієї публікації

На нашу думку криміналістична методика може розглядатися у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні криміналістична методика – це методика розслідування окремих видів злочинів. Тобто сферою її діяльності є процеси розслідування і звернена вона до діяльності органів досудового розслідування. Фактично мова йде про класичне розуміння криміналістичної методики. У широкому розумінні криміналістична методика – це не тільки методика розслідування, а й методика судового розгляду кримінальних справ тієї чи іншої категорії, методики кримінального захисту або державного обвинувачення. У цьому випадку сфера криміналістичної методики є розширеною [1, с.95–96].

Визначення поняття криміналістичної методики передбачає встановлення її найбільш суттєвих ознак. Проведений аналіз визначень поняття криміналістична методика показує, що науковці-криміналісти по-різному розглядають її сутність, називають такі властивості, що не дозволяють відмежувати її від інших категорій криміналістики, або вважають, що методика – це сама слідча діяльність. Неможна до поняття криміналістичної методики відносити різні елементи, що спрямовані на розкриття та розслідування злочинів (методи, засоби, криміналістичні рекомендації або практичні рекомендації тощо). Причому, у деяких визначеннях на-

звані окреслюються одні елементи, а в інших, відповідно, інші.

Узагальнимо погляди вчених та визначмо суттєві ознаки. Важливою ознакою криміналістичної методики є її системність. Криміналістична методика займає чітке місце в системі криміналістики. Вона являє собою не галузь, і не частину криміналістики, яка не є визначеною. Криміналістична методика – це розділ криміналістики. У цьому відношенні справедливими є слова, що методика розслідування злочинів – це самостійний розділ науки криміналістики. Вона тісно пов'язана з криміналістичною технікою і слідчою тактикою, з яких черпає певні дані і прийоми формування методів розкриття і попередження злочинів [2, с.7].

Виходячи з того, що система криміналістики охоплює чотири елементи (загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики) Р.С. Белкін вважає, що саме така система науки відображає максимально адекватно предмет криміналістики. На його думку, така структура «витримує» перевірку і з позицій системно-структурного підходу. Дійсно: вказана система криміналістики протистоїть середовищу як єдине ціле, оскільки являє собою єдину науку, однорідну за своєю природою та соціальною функцією; властивості і функції кожного елемента системи криміналістики взаємо-визначені властивостями і функціями усієї системи в цілому; всі елементи даної системи нерозривно пов'язані один з одним і, як показує розвиток криміналістики, не можуть бути від неї (системи) довільно відокремлені; кожний з елементів системи у свою чергу може розглядатися як дещо складне, як підсистема, причому підсистеми складаються з елементів і утворюють своєрідні множинності, а зміни стану будь-якої з підсистем призводить до змін стану інших підсистем і в кінцевому рахунку до змін стану всієї системи криміналістики в цілому [3, с.390]. І.А. Возгрін зазначає, що пізнання закономірностей методики досягається шля-

хом вивчення з криміналістичних позицій двох, протилежних один одному, видів людської діяльності – злочинної, пов'язаної з підготовкою, вчиненням злочинів і приховуванням їх слідів, і слідчої, яка полягає в організації і здійсненні розкриття, розслідування і запобігання злочинам. Під час такого вивчення встановлюються певні залежності розслідування окремих видів злочинів від об'єктивних та суб'єктивних чинників злочинного діяння, від змісту і обставин одержання відомостей про злочин, особливостей організації діяльності слідчого апарату і органів дізнання [4, с.263]. Звичайно, що у цьому сенсі криміналістична методика може розглядатися як підсистема криміналістики.

Суттєвою ознакою криміналістичної методики є її інтегративність. Саме криміналістична методика поєднує дані криміналістичної техніки та тактики щодо окремих видів (груп) злочинів. Вона характеризується інтегративними рисами криміналістичної техніки і тактики, охоплює в себе пізнання закономірностей, по-перше, злочинної діяльності з підготовки, вчинення, приховування і протидії розслідуванню злочинів і, по-друге, кримінально-правоохоронної, кримінально-процесуальної діяльності щодо їх розкриття, розслідування і судового розгляду. В криміналістичній методиці розслідування можливе виокремлення та пізнання на цій підставі своєрідних закономірностей інформаційних структур, систем і процесів, розроблення оптимальних варіантів (серій) правил і алгоритмів дій, що адресовані органу дізнання, слідчому, прокурору та суду в різних криміналістичних ситуаціях відповідно з призначенням кримінального судочинства [5, с.408–409]. Існує навіть позиція, що в криміналістичній методиці розробляється стратегія всієї криміналістичної діяльності з розслідування злочинів. Через це методика розслідування не тільки стала таким розділом криміналістики, без використання наукових і практичних даних яким фактично неможливо професійно вести розслідування

злочинів, але й є найважливішим кінцевим продуктом криміналістичної науки.

Змістовне навантаження криміналістичної методики свідчить про таку її ознаку як інформаційність. Криміналістична методика є фактично інформаційною моделлю. На підставі узагальнення опису значної кількості злочинів і розробляється їх інформаційна модель, яка відображає саме типове для всього масиву деліктів, що розслідуються [6, с.491]. Методика розслідування злочинів (окрема криміналістична методика) – це інформаційна модель певних елементів, взаємопов'язаних та взаємо-визначальних. Ця модель, як і будь-яка, має певну структуру, тобто взаємозумовленим розташуванням її елементів, які у своїй сукупності утворюють науково обгрунтовані та апробовані практикою криміналістичні рекомендації [7, с.113]. Тому криміналістична методика має інформаційно-пізнавальну спрямованість. Вона вивчає та накопичує кримінально значущу інформацію про вчинювані та розслідувані види та групи злочинів [5, с.410]. Кримінально значуща інформація трансформується в криміналістично значущу. Криміналістична методика акумулює дані щодо засобів (методичних рекомендацій, технологій) розслідування певних видів злочинів.

Ознакою криміналістичної методики є її комплексність. Оскільки криміналістична методика являє собою комплекс рекомендацій типізованого вигляду. І.А. Возгрін зазначає, що криміналістичні методики розслідування – це комплекси науково обгрунтованих рекомендацій [8, с.53]. Р.С. Белкін справедливо вказує, що система виступає як комплекс порад типізованого характеру, тобто відбиває типове для розслідування злочинів певного виду. Підставами для створення таких комплексів слугують: а) комплексний характер завдань, вирішуваних в процесі розслідування; б) необхідність розроблення комплексу дій, що задіюються для вирішення цих завдань; в) комплексна участь в розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів в межах своєї компетенції, окрім

слідчого, працівників органів дізнання, експертних установ та інших спеціалістів, представників громадськості; г) реально існуючі зв'язки і залежності між рекомендаціями [9, с.302–303].

Проведений аналіз літературних джерел та ознак криміналістичної методики дозволяє дійти висновку, що криміналістична методика – це система інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на оптимальне здійснення розслідування та попередження (запобігання) злочинів. Пропоноване визначення є визначенням поняття криміналістичної методики у її вузькому розумінні. При цьому мова йде про завершальний розділ криміналістики.

Окрема криміналістична методика – це певний структурний елемент криміналістичної методики. І.А. Возгрін пише, що окремі методики є кінцевим продуктом криміналістики і являють собою комплекси теоретично обгрунтованих рекомендацій, що мають прикладний характер і призначені слідчим і дізнавачам для оптимізації їх роботи під час розкриття, розслідування і запобігання злочинам [4, с.264]. Р.С. Белкін зазначає, що елементами системи є не криміналістичні прийоми і засоби, слідчі або інші дії та заходи, а криміналістичні (у даному випадку – методичні) рекомендації [9]. Поряд з методичними рекомендаціями мають використовуватися і слідчі технології як оптимальний порядок руху кримінальної справи та застосування криміналістичних засобів під час розслідування певної категорії (виду, різновиду, групи) злочинів.

У процесі дослідження описаної проблеми проводилось анкетування, де ставилося за мету з'ясувати у співробітників досудового слідства як вони розуміють окрему криміналістичну методику. Результати анкетування слідчих МВС, СБУ та прокуратури України засвідчують, що на їх переконання криміналістична методика являє собою: сукупність

спеціальних засобів, прийомів та методів (27 %); систему методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів (37 %); систему кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних та інших ознак (23 %); комплекс техніко-криміналістичних та тактичних порад (13 %). Важливим є те, що більшість практичних працівників правильно звернули увагу на те, що окрема криміналістична методика – це система методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів.

Визначення поняття окремої криміналістичної методики має ґрунтуватися на її суттєвих ознаках:

- 1) комплексності та системності криміналістичних (методичних) рекомендацій;
- 2) інформаційності пропонованої моделі;
- 3) спрямованості на оптимальне розкриття та розслідування певного виду злочинів.

У цьому відношенні А.В. Шмонін підкреслює, що формулювання дефініції передбачає враховування таких положень:

- 1) на відміну від загальних положень криміналістичної методики окремі методики – це типізовані моделі методичних (науково-практичних) рекомендацій з організації і здійснення розслідування окремих категорій злочинів;

2) практично всі автори пропонують розглядати методику розслідування злочинів як функціональну обумовлену систему;

- 3) окрема криміналістична методика – це інформаційна модель певних елементів [10, с.62, 63]. В.П. Бахін зазначає, що узагальнені дані виду (групи) злочинів не можуть виступати як універсальний стопроцентний засіб розкриття злочинів, оскільки вони – відображення типового, а кожний знову вчинений злочин – це індивідуальність, котра у низці випадків може не мати аналогів у минулому. Але все ж таки типового, повторюваного значно більше і саме завдяки цьому існує сама криміналістична методика [11, с.13].

Таким чином, проведений аналіз літературних джерел та ознак криміналістичної методики дозволяє дійти висновку, що кри-

міналістична методика – це система інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на оптимальне здійснення розслідування та попередження (запобігання) злочинів. Пропоноване визначення є визначенням поняття криміналістичної методики у її вузькому розумінні. Окрема криміналістична методика – це комплекс методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на розкриття та розслідування певного виду або групи злочинів та їх запобігання. Ознаками криміналістичної методики слід визначити: системність, інформаційність, Комплексність, інтегративність. Визначення поняття окремої криміналістичної методики має ґрунтуватися на таких суттєвих ознаках: комплексності та системності криміналістичних (методичних) рекомендацій; інформаційності пропонованої моделі; спрямованості на оптимальне розкриття та розслідування певного виду злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. – Х. : Харків юрид., 2010. – 320 с.
2. Колесниченко А. Н. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко. – К. : Вища школа, 1988. – 405 с.
3. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1. Общая теория криминалистики / Рафаил Самуилович Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 408 с.
4. Возгрин И. А. Общие положения криминалистической методики / И. А. Возгрин // Криминалистика. – В 3 т. – Т. 1: История, общая и частные теории / под ред. Р. С. Бел-

кина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – М. : Акад. МВД РФ, 1995. – С. 262-276.

5. Гавло В. К. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло // Криминалистика: учебник / под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Элит, 2008. – С. 403–423.

6. Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ», ИНФРА-М, 2005. – 745 с.

7. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений: учеб. Пособие / Андрей Владимирович Шмонин. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – 464 с.

8. Возгрин И. А. Криминалистические методики расследования преступлений /

И. А. Возгрин // Курс криминалистики : в 3 т. Т. II. Криминалистическая методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 53–65.

9. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Рафаил Самуилович Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 480 с.

10. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография / Андрей Владимирович Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 416 с.

11. Бахин В. П. Криминалистическая методика : лекция / Владимир Петрович Бахин. – К., 1999. – 35 с.

Щур Б. В. Ознаки криміналістичної методики / Б. В. Щур // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 899–903 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11cbvokm.pdf>

Розглядаються поняття криміналістична методика та окрема криміналістична методика через виокремлення їх ознак. Запропоновані ознаки дають можливість відмежувати досліджувані категорії-поняття криміналістична методика від інших суміжних понять.

***

Щур Б.В. Признаки криминалистической методики

Рассматриваются понятия криминалистическая методика и частная криминалистическая методика через выделение их признаков. Предложенные признаки дают возможность отмежевать исследуемые категории-понятия криминалистическая методика от других смежных понятий.

***

Schoor B.V. Signs of Criminalistics Method

Concepts are examined criminalistics method and separate criminalistics method through extraction of their features. The offered signs enable to mark off the probed categories-concepts criminalistics method from other contiguous concepts.